

*Doc. dr. sc. Suada Buljubašić, Odsjek za socijalni rad Fakulteta
političkih nauka Sarajevo*

ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Sažetak

Maloljetnička delinkvencija je rastući problem u svim društvima. Ovaj su problem Ujedinjene nacije prepoznale kao urgentni i u cilju njegove prevencije 1990. godine donijele su Smjernice za prevenciju maloljetničke delinkvencije, poznatije kao Rijadske smjernice. Smjernice sadrže mjere primarne, sekundarne i tercijarne prevencije i označavaju subjekte i aktivnosti značajne za provođenje uspješne prevencije. U prevenciju ove socijalno-patološke pojave moraju se uključiti svi segmenti društva. Posebno je značajna uloga škole jer djeca i mladi dosta vremena provode u školi. Značaj škole posebno je aktuelan u postratnom periodu jer jedan broj roditelja, iz niza razloga nije u stanju da posveti dovoljno pažnje odgoju djece. Saradnja škole sa različitim službama i stručnjacima posebno je značajna u sekundarnoj i tercijarnoj prevenciji maloljetničke delinkvencije.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, prevencija, škola, preventivni programi

Uvod

Pojam maloljetnička delinkvencija se različito određuje u kriminološkoj, pravnoj, sociološkoj i drugoj literaturi, što je višestruko uslovljeno. To je prvenstveno zbog složenosti samog fenomena i njegovog različitog pravnog reguliranja u pojedinim zemljama. Pored toga, fenomenom maloljetničke delinkvencije bavi se čitav niz različitih naučnih disciplina i oblasti, tako da svaka od njih na ovu socijalno-patološku pojavu gleda iz svog ugla i tako je određuje. U literaturi se susreće niz različitih termina kojima se nastoji izbjeći stigmatizacija, a u isto vrijeme ukazati da

se radi o prestupništvu, odnosno poremećajima u ponašanju djece i mladih.

Maloljetnička delinkvencija se ispoljava u pojedinačnim ponašanjima koja su inkriminirana pozitivnim zakonskim propisima. Zapravo, to su konkretno učinjena krivična djela, a njeni osnovni elementi su djela i počinitelji tih djela. U slučaju maloljetničke delinkvencije djela su u suprotnosti sa zakonskim propisima, a počinitelji su osobe starosti od navršениh 14 do 18 godina života. U suštini, razlika između maloljetničke delinkvencije i delinkvencije odraslih je samo u godinama života osoba koje su učinile neko djelo, koje se u skladu sa zakonskom regulativom tretira kao krivično djelo. Upravo zbog ovoga maloljetnička delinkvencija se vrlo često tretira u okviru općeg kriminaliteta. Međutim, bez obzira da li se radi o delinkvenciji odraslih ili maloljetnika, riječ je o ponašanju koje je protivzakonito, dakle, ponašanje se javlja kao individualna ili lična pojava. Pod ponašanjem se podrazumijeva fizičko ili psihičko držanje pojedinca, koje može biti aktivno i pasivno. Zato je bitno da se fizičko, odnosno tjelesno ponašanje spolja opaža, a ako se radi o psihičkom ponašanju, da se može spoljnim znacima spoznati. Jašović ističe da ovo razlikovanje ponašanja ne treba uzeti kao apsolutno strogo, jer u stvarnosti pomenuti su oblici međusobno tako povezani da je teško naći neki „čist“ oblik. Zapravo, nema psihičkog ponašanja koje ne izaziva određene makar minimalne tjelesne promjene i, obrnuto, nema tjelesnog ponašanja jedne osobe u kome ne učestvuje i njegova psihička strana. Čak i naviknuti, odnosno automatizovani pokreti pojedinca imaju osnovu u psihičkoj oblasti. (Jašović, 1991:27)

Prema tome, i delinkventno ponašanje koje se manifestira preko tjelesne aktivnosti, ima i svoju psihičku stranu koja je izraz motiva i preokupacija osobe. Ovo ponašanje najčešće je izazvano, odnosno regulirano sviješću, tako da za osobu koja se tako ponaša ima određeni smisao i značenje. Međutim, i na delinkventno ponašanje kao i na svako drugo ponašanje jedne osobe utiču dvije vrste činilaca, i to: lični i spoljni. Ove dvije osnovne grupe dijele se na čitav niz različitih faktora, ali je najznačajnija podjela ličnih faktora na urođene i stečene, a spoljnih faktora na prirodne i društvene. Upravo u pokušaju da se pokaže djelovanje ovih faktora na ponašanje jedne osobe razvili su se različiti teorijski koncepti. U savremenoj literaturi se ne negira uticaj različitih faktora, jer oni djeluju u jednom dinamičkom spletu i vrše uticaj na konkretno

ponašanje, ali se prednost daje društvenim uticajima, jer je njihovo djelovanje naj snažnije. Upravo zbog toga što društveni uticaji naj snažnije djeluju, delinkventno ponašanje je prvenstveno društveno uslovljeno. To ne znači da se pri objašnjenju uzroka delinkventnog ponašanja ne treba gledati struktura ličnosti i druge osobine delinkventa. Zapravo, ovo poznavanje je od ključnog značaja, jer efekat određenih društvenih uticaja u velikoj mjeri zavisi od biopsihičke strukture određene osobe.

Delinkventno ponašanje i kao fenomen ima karakter društvene pojave, prvenstveno zbog toga što je delinkventno ponašanje odnos jedne ili više osoba prema drugim osobama. Ovaj odnos može biti neposredan i posredan preko društvenih dobara i vrijednosti. Također, ovo ponašanje ima negativne posljedice na društvo i društvena dobra i zbog toga ga je društvo označilo kao nepoželjno, prestupničko, odnosno delinkventno.

Međunarodni standardi u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Maloljetnička delinkvencija je problem koji je izražen u svim društvima bez obzira da li su ona bogata ili siromašna. Posebna opasnost je činjenica da jedan broj maloljetnih delinkvenata nastave da čine krivična djela i kada postanu punoljetne osobe. Upravo u želji da se ovaj problem suzbije na najbolji mogući način Ujedinjene nacije su 14.12.1990. godine na 68. plenarnom zasjedanju Rezolucijom broj 45/112 Generalne skupštine usvojile *Smernice za prevenciju maloljetničke delinkvencije*. Ove smjernice poznate su i kao *Rijadske smernice*, a po mjestu održavanja Međunarodnog sastanka eksperata za maloljetničku delinkvenciju koji je održan u Rijadu 1988. godine. Smjernice sadrže mjere primarne, sekundarne i tercijarne prevencije.

Smjernice za prevenciju maloljetničke delinkvencije zagovaraju sljedeće:

- Prevencija maloljetničke delinkvencije je od ključnog značaja za prevenciju kriminala u društvu;
- Uspješna prevencija maloljetničke delinkvencije zahtjeva angažman cijelog društva, a u cilju harmoničnog razvoja adolescenata uz uvažavanje i napretka ličnosti maloljetnika od ranog djetinjstva;

- Mlade ne treba posmatrati samo kao objekat socijalizacije i kontrole, i oni trebaju imati aktivnu ulogu i ravnopravan položaj u društvu;
- U središtu svakog preventivnog programa treba da bude dobrobit mladih i to od njihovog ranog djetinjstva;
- Uvažavati potrebe i značaj napredne preventivne politike za prevenciju delinkvencije, te sistematskog proučavanja i detaljne razrade preventivnih mjera, izbjegavajući da dijete bude kriminalizirano i kažnjavano zbog ponašanja koje ne izaziva ozbiljne posljedice po njegov razvoj ili negativne posljedice po druge.

Takva politika i preventivne mjere treba da budu usmjerene na:

- a) Stvaranje mogućnosti, posebno za obrazovanje, koje odgovaraju različitim potrebama mladih i u isto vrijeme služe kao mehanizam podrške u razvoju njihove ličnosti, posebno onih koji su ugroženi ili izloženi društvenim rizicima i trebaju posebnu brigu i zaštitu;
- b) Pristup prevenciji treba da bude zasnovan na zakonima, procesima, institucijama i sredstvima koji su usmjereni na smanjivanje motivacije, potreba i mogućnosti za vršenje prestupa;
- c) Društvena reakcija koja je u općem interesu mlade osobe i zasnovana na pravednošću i pravičnošću;
- d) Osiguravanje opće dobrobiti, razvoja, prava i interesa svih mladih;
- e) Uvažavanje činjenice da je delinkventno ponašanje mladih u nekim slučajevima dio procesa sazrijevanja i da može spontano nestati;
- f) Obilježavanje mlade osobe kao „devijantne“, „delinkventne“ ili „preddelinkventne“ često doprinosi stvaranju utvrđenog obrasca nepoželjnog ponašanja kod mladih.

Pored toga ove smjernice ukazuju i na potrebu razvoja službi i programa za prevenciju maloljetničke delinkvencije, posebno u sredinama u kojima nema ovih službi.

Također, Smjernice za prevenciju maloljetničke delinkvencije pored ovih principa daju i smjernice o općoj prevenciji, socijalizaciji, porodici, obrazovanju, zajednici, medijima, socijalnoj politici, zakonodavstvu i pravosudnom

sistemu za maloljetnike. Smijernice daju upute o istraživanjima, razvojnoj politici i saradnji.

Tako po Smijernicama preventivni planovi treba da budu sveobuhvatni, ustanovljeni na svim nivoima i da sadrže detaljne analize problema, liste programa različitih službi i resursa koji su na raspolaganju. Ovi planovi moraju sadržavati jasno definirane odgovornosti učesnika preventivnih aktivnosti, i mehanizme za koordinaciju između vladinih i nevladinih organizacija. Planovi također moraju sadržavati politiku, programe i strategiju koji su zasnovani na prognostičkim studijama, i metode za efikasno smanjivanje mogućnosti za izvršenje delinkventnih radnji. U planovima se mora predvidjeti angažman zajednice kroz odgovarajuće službe i programe, te interdisciplinarna saradnja u konkretnim aktivnostima na prevenciji maloljetničke delinkvencije između nacionalnih, regionalnih i lokalnih vlada, sa uključivanjem privatnog sektora, predstavnika građana i zajednice u kojoj se odvijaju aktivnosti, te drugih ustanova i službi za zaštitu djece i implementaciju zakona.

Planovi moraju predvidjeti učešće mladih u politici prevencije delinkvencije i specijalizirano osoblje na svim nivoima.

Preventivna politika mora biti takva da omogućava uspješnu socijalizaciju i integraciju djece i mladih i oni treba da budu prihvaćeni kao puni i ravnopravni partneri.

S obzirom na činjenicu da je porodica najodgovornija za primarnu socijalizaciju djece, vlada i društvo trebaju uložiti napore kako bi se sačuvao integritet porodice, uključujući i širu porodicu. Odgovarajuće službe trebaju pomoći porodicama koje imaju različite poteškoće. U slučaju da svi uloženi napori u sređivanju nestabilnih i nesređenih porodičnih odnosa nisu dali očekivane rezultate, a šira porodica nije u stanju ispuniti svoju ulogu treba razmotriti mogućnost alternativnog zbrinjavanja djece. Posebnu pažnju treba posvetiti djeci iz migrantskih i izbjegličkih porodica, i djeci iz porodica pogođenih problemima izazvanim brzim i neravnomjernim ekonomskim razvojem, društvenim i kulturnim promjenama.

Nacionalne vlade imaju obavezu da osnovno obrazovanje učine dostupnim svima. Rijadske smijernice daju upute da obrazovni sistemi pored akademskih aktivnosti i aktivnosti vezanih za profesionalno osposobljavanje posebnu pažnju treba da posvete, između ostalog, podučavanju o osnovnim vrijednostima, ljudskim pravima i slobodama, kulturnom identitetu, unapređenju i razvoju

ličnosti, talenta, mentalnih i psihičkih sposobnosti. Smijernice, također, zagovaraju izbjegavanje oštrih disciplinskih mjera, posebno fizičkog kažnjavanja, zatim aktivno uključivanje mladih u obrazovni proces tako da budu efikasni učesnici tog procesa, te preduzimanje aktivnosti koje podstiču osjećaj pripadanja školi i zajednici. Škole posebnu pažnju trebaju posvetiti učenicima koji se nalaze u stanju povećanog društvenog rizika i da teže zajedničkom radu sa roditeljima, organizacijama lokalne zajednice i institucijama koje se bave problemima i potrebama mladih. Obrazovni sistemi posebnu pažnju moraju posvetiti sprečavanju upotrebe alkohola, droga i drugih opojnih sredstava od strane mladih, a nastavnici i drugo školsko osoblje trebaju biti obučeni za prevenciju i rješavanje tih problema. U okviru školskih sistema treba razvijati i provoditi vanškolske aktivnosti, a posebna pomoć treba biti pružena djeci i mladima koji imaju teškoća sa prisustvovanjem nastavi i koji napuštaju školu. Školska pravila i ukupna politika škole treba biti pravična i pravedna i učenici treba da budu zastupljeni u odgovarajućim školskim tijelima.

Smijernice preporučuju da vladine institucije trebaju dati prioritet planovima i programima za mlade i obezbijediti finansijsku podršku i druga sredstva za efikasno pružanje različitih usluga. Smještaj djece i mladih u institucije treba da bude posljednja mjera koja se koristi u najkraćem trajanju, vodeći računa o najboljem interesu djeteta i kriterijima koji opravdavaju takvu intervenciju. Državne institucije trebaju omogućiti mladima nastavak školovanja ukoliko roditelji ili staratelji nisu u mogućnosti da izdržavaju mladu osobu. Programi za prevenciju delinkvencije trebaju se planirati i razvijati uvažavajući naučna istraživanja i povremeno ih nadzirati, evaluirati i prilagođavati.

U pogledu zakonodavstva i pravosudnog sistema, u Smijernicama se daju upute da vlade treba da donesu i sprovedu posebne zakone i postupke u cilju unapređivanja zaštite prava i dobrobiti djece, a posebno one kojima se sprečava viktimizacija, zlostavljanje, eksploatacija i korištenje djece i mladih za kriminalne aktivnosti.

U Smijernicama posebna pažnja je posvećena istraživanjima, razvojnoj politici i saradnji. U cilju unapređenja interakcije i koordinacije između ekonomskih, socijalnih, obrazovnih i zdravstvenih institucija i službi, te pravosudnog sistema, potrebno je razviti odgovarajuće mehanizme na multidisciplinarnoj i interdisciplinarnoj osnovi. Također, potrebno je intenzivirati, na

nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou razmjenu informacija, iskustava i stručnih znanja osvarenih kroz projekte, programe i praksu o kriminalitetu mladih, prevenciji i maloljetničkom pravosuđu. Sve vlade, Ujedinjene nacije kao i druge zainteresirane organizacije treba da podrže tehničku i naučnu saradnju na praktičnim pitanjima, te na pitanjima koja se odnose na politiku koja je vezana za prevenciju kriminaliteta mladih.

Konvencija o pravima djeteta ne pominje direktno prevenciju maloljetničke delinkvencije, ali po brojnim mišljenjima sprovođenje Konvencije o pravima djeteta u cjelini predstavlja najbolji, najtemeljniji i sveobuhvatan način prevencije. Među odredbama koje sadrži Konvencija o pravima djeteta, a koje su u vezi sa Rijadskim smijernicama, sljedeće su odredbe: pravo na odgovarajući životni standard, obaveza države da intervenira u slučaju kada roditelji ne vode brigu o svom djetetu i preusmjeravanje maloljetnika od zvaničnog pravosuđa kad god je to moguće.

Značaj škole u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Škola kao odgojno-obrazovna institucija ima posebno značajnu ulogu u prevenciji maloljetničke delinkvencije, jer sam odgojno-obrazovni rad u velikoj mjeri predstavlja preventivni rad. Naime, škola ima veliku ulogu ne samo u pogledu obrazovanja i kulturnog uzdizanja već i u pogledu emocionalnog i intelektualnog razvoja i formiranja cjelokupne strukture ličnosti. Zato se škola poslije porodice smatra najvažnijom društvenom grupom, jer djeca i mladi provode dosta vremena u školi. Upravo stoga što škola ostvaruje kontakt sa najvećim dijelom mladih, od rane mladosti do zrelog doba, ona ima izvanredne prednosti i neograničene mogućnosti da svojim osmišljenim radom djeluje preventivno na delinkventno ponašanje djece i mladih. Da bi škola uspješno odgovorila zadacima koji se od nje očekuju, a posebno u vezi sa prevencijom maloljetničke delinkvencije, mora biti zadovoljeno bar nekoliko sljedećih uvjeta: dobro educirani kadrovi, nastavni planovi i programi prilagođeni uzrastu učenika, veličina razreda koji omogućava veći individualni rad i interaktivno učenje, dovoljno prostrane učionice i s odgovarajućom opremom za kvalitetnije izvođenje nastave, postojanje i drugih sadržaja za vannastavne i vanškolske aktivnosti, saradnja s roditeljima, povezanost škole s različitim ustanovama u lokalnoj zajednici itd.

U preventivnom radu u školi nastavnici imaju posebno značajnu ulogu, jer oni rade direktno s djecom i mogu da uoče neke nedostatke ili poremećaje kod učenika, kako bi se blagovremeno preduzele odgovarajuće mjere. Škola treba ostvariti dobru saradnju s roditeljima i prižiti im odgovarajuću pomoć, kako bi se što uspješnije odgovorilo zadacima koji se pred roditelje i školu postavljaju u pogledu odgojno-obrazovnog rada i prevencije maloljetničke delinkvencije.

Međutim, ovim zahtjevima teško je udovoljiti, posebno u zemljama u razvoju, tranziciji i postratnim zemljama, među kojima je i Bosna i Hercegovina. Istraživanje koje je uradila nevladina organizacija Save the Children UK (Bježim sa časova, 2003¹), a u kojem su učestvovali učenici, roditelji i nastavnici, pokazalo je da su svi učesnici istraživanja kao najveće probleme vezane za nastavu naveli sljedeće:

- bježanje s nastave i veliki broj neopravdanih izostanaka;
- nedovoljna saradnja roditelja i škole;
- nemotiviranost za učenje, nezadovoljstvo izabranom školom;
- teškoće s učenjem, što za posljedicu ima loš uspjeh;
- nedisciplina, nepoštovanje školskog reda i pravila ponašanja u školi od strane učenika, što ih dovodi u nepovoljne situacije u školi i konflikte s nastavnicima;
- loš odnos učenika s nastavnicima (čemu doprinose i učenici i nastavnici, a ogledaju se u nepedagoškim postupcima nastavnika, nedostatku povjerenja učenika u nastavnike, uzajamnom nepoštovanju, nejednakom odnosu prema učenicima, jer su nastavnici skloniji da boljim učenicima „progledaju kroz prste“, prije nego učenicima sa slabijim uspjehom; prisutno je favoriziranje učenika čiji su roditelji bogatiji ili na neki drugi način uticajni; organizacioni problemi u školi, kao što su preobiman nastavni plan i program, veliki broj časova, nestručan kadar, loša organizacija smjena, previše zahtjeva od strane škole, nedostatak sekcija i sportskih aktivnosti.

Kao razloge zbog kojih bježe s nastave učenici su naveli sljedeće:

¹ Istraživanje o faktorima rizika i faktorima zaštite odstupanja djece u sukobu sa zakonom obavljeno u sklopu aktivnosti prevencije maloljetničke delinkvencije.

- nenaučena lekcija, izbjegavanje testova i kontrolnih radova;
- dosadna nastava;
- loš odnos s nastavnikom;
- nagovaranje od drugih učenika;
- isticanje među vršnjacima;
- neki događaj van škole (utakmica, koncert i sl.).

Učenici misle da ne postoji direktna veza između bježanja iz škole i delinkventnog ponašanja. Oni, također, misle da učenici koji su isključeni iz škole zbog velikog broja neopravdanih izostanaka neće samo zbog toga postati delinkventi.

Za razliku od djece, roditelji i nastavnici smatraju da je bježanje iz škole vrlo opasno, jer najčešće ne znaju gdje i s kim dijete provodi vrijeme, šta radi itd. Kod roditelja je prisutan strah da njihova djeca, dok nisu na nastavi, ne dođu u kontakt s drogom i ne postanu žrtve uličnog nasilja, koje, po njihovom mišljenju, uglavnom potiče od djece koja ne pohađaju školu.

Nastavnici su iznijeli da je praksa da se u nekim školama tolerira znatno veći broj neopravdanih izostanaka od dozvoljenog. Zapravo, problem neopravdanih izostanaka svaka škola pokušava riješiti na svoj način, jer nema ustrojenog sistema praćenja neopravdanog izostajanja i pomoći učenicima s velikim brojem izostanaka. Nastavnici posebno naglašavaju probleme u porodici, jer je, po njihovom mišljenju, prije rata porodica bila stabilnija, u njoj se rješavalo puno stvari, a sada su djeca prepuštena samo školi. Oni smatraju da su roditelji u znatnoj mjeri zanemarili svoju djecu, prvenstveno zato što puno rade i malo vremena provode s njima. Pored toga, oni su istakli da postoji slaba saradnja s roditeljima, tako da pokušaji nastavnika da privole neke roditelje na saradnju ostaju bezuspješni.

U pogledu odnosa učenik – nastavnik, učenici su naveli niz problema s kojima se suočavaju u školi, a koji bi se morali prevazići. Među tim problemima posebno su izraženi sljedeći:

- nedostatak razumijevanja od strane nastavnika;
- neprimjereno ponašanje nastavnika prema učenicima (neki nastavnici viču na učenike); uzajamno nepoštivanje učenika i nastavnika (ovaj problem ističu srednjoškolci);
- podređen položaj učenika (uvijek se vjeruje nastavnicima, a njima nikada, tako da su unaprijed proglašeni krivcima);
- nemogućnost iznošenja mišljenja učenika;

- kažnjavanje učenika.

Generalno govoreći, ovo istraživanje je pokazalo da učenici misle da nemaju dovoljnu podršku u školi od nastavnika, i da oni ne razumiju njihove probleme, posebno one u tinejdžerskim godinama. Oni su istakli kako imaju dosta slobodnog vremena kada su uglavnom prepušteni sami sebi, jer nemaju dovoljno novca za neke sportske ili druge klubove, a škole nemaju ove sadržaje.

Roditelji svoju djecu vide prerano sazrelom i misle da nemaju osnovne uslove za sretno odrastanje i djetinjstvo. Glavni razlog za to jeste što djeca trpe posljedice nedavnog rata i sve nedaće koje je on donio, kao što su: promjena sredine, neriješeno stambeno pitanje, siromaštvo, nezaposlenost roditelja itd. Zbog stanja u kojem se nalaze, jedan dio roditelja se ne snalazi i teško se nosi s novonastalom situacijom, tako da ne mogu na kvalitetan način izvršiti svoju roditeljsku ulogu.

Većina nastavnika navela je težak profesionalni položaj prosvjetnih radnika, preopterećenost brojnim obavezama, gubitak autoriteta prosvjetnog radnika, što im stvara niz problema u radu sa učenicima. Oni su naveli da im se ponekad čini da nemaju dovoljno znanja ni vještina da se nose sa svim problemima učenika s kojima se u svom radu susreću, i zato su iskazali potrebu za edukacijama različitog sadržaja. (Bježim sa časova, 2003)

Prezentirani podaci jasno pokazuju da škola ima značajnu ulogu u životu djece i mladih i zato može biti snažan faktor u prevenciji maloljetničke delinkvencije. Smatra se da sljedeći faktori značajno doprinose prevenciji maloljetničke delinkvencije:

- dinamičan i iskusan menadžerski tim škole;
- jasno formulirani ciljevi – poznati i prihvatljivi svima;
- visokokvalitetno i motivirano nastavničko i drugo osoblje;
- velika uključenost i podrška roditelja;
- poticanje aktivne podrške drugih tijela, kao što su različite organizacije za mlade, sportski klubovi, biblioteke, socijalne službe i zavodi za zapošljavanje;
- Aktivno uključivanje uspješnih lokalnih poduzetnika i društvenih organizacija u život škole.

Primarna, sekundarna i tercijarna prevencija

Primarna prevencija ima za cilj da različitim aktivnostima unaprijed djeluje na moguće uzroke maloljetničke delinkvencije,

što nužno pretpostavlja njihovo dobro poznavanje. Najčešće se mjere primarne prevencije izjednačavaju sa socijalno-političkim mjerama koje su usmjerene na poboljšanje životnih i radnih uslova svih građana, a posebno djece. Među ovim mjerama od posebnog su značaja određena materijalna davanja i različite vrste pomoći u cilju stvaranja socijalne sigurnosti porodice. Među različitim vrstama pomoći, koju društvo treba pružiti porodici, najčešće se naglašavaju različiti vidovi zbrinjavanja djece zaposlenih roditelja, razni oblici društvene brige o djeci, pomoć oko školovanja i osposobljavanja djece.

Sekundarna prevencija usmjerena je na identifikaciju i kontrolu simptoma, zaustavljanje daljnjeg napredovanja problema, te pomoć u rješavanju nekog problema koji se već ispoljio. U suštini, sekundarna prevencija je usmjerena na porodice koje nisu u stanju da, iz različitih razloga, svoju funkciju obavljaju na društveno poželjan i prihvatljiv način. To su najčešće porodice s niskim i nesigurnim novčanim primanjima, porodice s poremećenim odnosima i strukturom, migrantske i izbjegličke porodice i sl., odnosno porodice koje se nazivaju rizičnim. U ovim porodicama djeca imaju nepovoljne uslove za socijalni razvoj i zato postoji povećana mogućnost pojave maloljetničke delinkvencije. Zato je pored primjene svih oblika zaštite djece, mjera stabilizacije porodičnih odnosa i drugih mjera, neophodno programiranje, planiranje i organiziranje akcija pomoći i djelovanja među djecom i u porodicama u kojima postoji veća vjerovatnoća da će nepovoljni životni uslovi ili odnosi uticati na pojavu maloljetničke delinkvencije. Sekundarna prevencija podrazumijeva i djelovanje na identificirane neposredne uzroke maloljetničke delinkvencije u konkretnoj sredini, grupi i u odnosu na konkretne pojedince.

Tercijarna prevencija usmjerena je na tretiranje maloljetnika kod kojih se već ispoljilo delinkventno ponašanje, a u cilju sprečavanja recidivizma. Zbog činjenice da se ova vrsta prevencije izjednačava s mjerama zaštite maloljetnika i društvene zajednice, u literaturi postoje neslaganja među autorima: da li mjere koje se preduzimaju u okviru ove vrste prevencije spadaju u prevenciju ili ne. Uprkos različitim mišljenjima i protivriječnostima, za maloljetnike i društvenu zajednicu je važno da se organizovanim i dobro osmišljenim mjerama i akcijama otklone uzroci i nepovoljna stanja koja su dovela do delinkventnog ponašanja, jer se na taj način vrši prevencija recidivizma, odnosno ponovnog vršenja krivičnih djela. Za uspješnu resocijalizaciju neophodna je saradnja

koju pohađa maloljetnik. Ova saradnja je nužna, jer se smatra da školski neuspjeh u mnogim slučajevima dovodi do delinkventnog ponašanja. Zapravo, neuspjeh u učenju i školi uopće smatra se prvim signalom neprilagođenog društvenog ponašanja. Ako se u postupku dijagnoze kod maloljetnika koji su učinili krivično djelo ustanovi da su različiti faktori u školi doprinijeli delinkventnom ponašanju, onda se aktivnosti socijalnog radnika i drugih stručnjaka moraju usmjeriti na te faktore, kako bi se potpuno eliminirao ili bar ublažio njihov uticaj.

Za sprovođenje uspješne prevencije neophodna je izrada programa prevencije. U literaturi se najčešće pominje izrada programa prevencije u okviru primarne prevencije. Primarna prevencija ima za cilj da različitim aktivnostima unaprijed djeluje na moguće uzroke maloljetničke delinkvencije, što nužno pretpostavlja njihovo dobro poznavanje. Ovi programi prevencije dijele se na opće i specifične. Opći program prevencije pokriva cijeli prostor primarne prevencije, a specifični neke pojedinačne dijelove, kao npr. programi usmjereni ka prevenciji školskog neuspjeha, agresivnosti i nasilja, pušenja, alkoholizma, zlostavljanja i sl. U suštini, neophodno je postojanje specifičnih programa prevencije koji su povezani u jednu cjelinu usmjerenu ka istom cilju – prevenciji maloljetničke delinkvencije.

LITERATURA

- Buljubašić, S. (2005): *Maloljetnička delinkvencija*, Arka Press, Sarajevo.
- Giddens, A. (2003): *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Grupa autora, (2000): *Kako razgovarati sa djecom da bi bolje učila kod kuće i u školi*. Mozaik knjige, Zagreb.
- Grupa autora, (2003): *Priručnik za socio – edukativni – alternativni program sa maloljetnim prestupnicima*, Art-Print, Banja Luka.
- Smijernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smijernice)*, 1990.
- Janković, J., Bašić, J. (2001): *Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb.

- Janković, J., Bašić, J. (2000): *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb.
- Hasković, M. (2003): *Izbjegništvo i devijantno ponašanje*, Bosnia ARS, Tuzla.
- Gordon, T. (2001): *Kako biti uspješan nastavnik*, Beograd.
- King, M. (1997): *A better world for children? – Explorations in morality and authority*, Routledge, London and New York.
- O'Hagan, M., Smith, M. (1993): *Special issues in child care*, Bailliere Tindal, London.
- Grupa autora, (2003): *Bježim sa časova*, Save the Children UK
- Milutinović, M., Aleksić, Ž. (1989): *Maloletnička delinkvencija (uzroci, sprečavanje, otkrivanje i resocijalizacija)*, Naučna knjiga, Beograd.
- Jašović, Ž. (1991): *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, Naučna knjiga, Beograd

الدكتورة سعاد بوليوباشيتش، كلية العلوم السياسية، قسم العمل الاجتماعي

دور المدرسة في وقاية الأطفال من الانحراف

خلاصة البحث

انحراف الأطفال سلوكيا ظاهرة متزايدة في جميع المجتمعات. وأدركت الأمم المتحدة ذلك وأصدرت "وثيقة الرياض" سنة ١٩٩٠ تتضمن المبادئ الأساسية لنظام وقاية الأطفال من الانحراف، وتحدد الاجراءات التي ينبغي اتخاذها مع الأولويات، وأن على جميع مؤسسات المجتمع المشاركة الفعالة في حل هذه المشكلة. ودور المدرسة في هذا المشروع مهم جدا لأن الأطفال يقضون أوقاتا طويلة فيها. دور المدرسة مهم بشكل خاص في مرحلة ما بعد الحرب، لأن بعض الآباء غير قادر على تكفيل الرعاية الكافية لأطفاله. تعاون المدرسة مع بعض الجهات المختصة مهم في الجهود الإضافية لمنع الأطفال من الانحراف.

THE ROLE OF SCHOOL IN PREVENTING ADOLESCENT DELINQUENCY

Summary

Adolescent delinquency is an increasing problem in all societies. The United Nations recognized this problem as an emergency and in order to prevent this phenomenon they adopted Guidelines for Preventing Adolescent Delinquency in 1990, better known as Rijjad Guidelines. The Guidelines consist of measures for primary, secondary and tertiary prevention and they define subjects and activities important for realizing successful prevention. All segments of a society must be involved in preventing this socially-pathological problem. The role of school is particularly important because children and the youth spend a lot of time at school. School is increasingly important in the after-war period because a certain number of parents, due to different difficulties, are not able to pay enough attention to the upbringing of their children. High school with different services and experts is very important in terms of secondary and tertiary prevention of adolescent delinquency.

Key words: adolescent delinquency, prevention, school, preventive programs